



Kleine-Spouwen en omgeving op een Franse militaire kaart, omstreeks 1743

Kleine-Spouwen: Een geschiedenis op hoofdlijnen

Een heerlijkheid in het graafschap Loon

Rombout Nijssen | 2025

Archeologisch onderzoek in Kleine-Spouwen en Berg bracht aan het licht dat hier omstreeks 5.000 jaar voor onze jaartelling, in de tijd van de cultuur van de bandkeramiek, al mensen woonden. Van veel later dateren de sporen van bewoning in de Romeinse en de Merovingische tijd.

Wellicht nog later is ons dorp ontstaan: een kleine samenleving van mensen die op dezelfde plek woonden en die wanneer dat kon de uitdagingen waar zij voor stonden gezamenlijk aanpakten. Over die ontstaansperiode is zo goed als niets geweten. Er is geen archief bewaard waarin wij kunnen uitzoeken hoe ons dorp ontstaan is.

De oudste archiefstukken over ons dorp dateren van de vijftiende eeuw. Zij maken deel uit van het archief van de abdij van Munsterbilzen en zij leren ons dat de abdij hier in die tijd tienden en cijnzen inde. In die tijd, en tot omstreeks 1795-1796, toen de invoering van de Franse revolutionaire wetgeving een einde maakte aan het zogenaamde ancien régime, had ieder dorp in onze streek een heer. In Kleine-Spouwen was er op dit punt iets bijzonders aan de hand: de heer van Kleine Spouwen was een vrouw. Het heerschap van Kleine-Spouwen behoorde immers toe aan de abdij van Munsterbilzen, en het was de abdis die de functie van vrouwe van Kleine-Spouwen uitoefende.

De heer van een dorp was de persoon of de organisatie die tot op zekere hoogte de inwoners van die plaats beschermde. Hij of zij deed dat door daar een dorpsrechtbank in te richten, die de schepenbank genoemd werd.

Ook in Kleine-Spouwen was er een schepenbank, die samengesteld was uit zeven mannen die de schepenen genoemd werden. Volgens de letter van de wet moesten die schepenen door de heer, hier dus door de abdis van Munsterbilzen, gekozen worden uit de inwoners van het dorp. In feite was het dikwijls moeilijk om in een klein dorp als Kleine-Spouwen zeven bekwame rechters te vinden. Het gevolg was dat de meeste dorpschepenbanken voor het grootste deel samengesteld waren uit dorpsbewoners, maar dat er ook enkele juristen uit de steden of centra in de omgeving in opgenomen werden. De voornaamste activiteit van de schepenen was het registreren van akten over onroerende goederen in het dorp. Wanneer iemand land in Kleine-Spouwen kocht of verkocht of een stuk land met een rente belastte, dan werd dat geregistreerd in de registers van de schepenbank. Die registers zijn bewaard vanaf 1486. In die tijd gaat het om vrij korte notities, waarin de schepenen noteren wie wat verkoopt of belast, en aan wie. Later worden dat uitgebreide notities



in Kleine-Spouwen. Sommige landerijen waren al in de vroege middeleeuwen door de abdij van Munsterbilzen toegewezen aan boeren uit Kleine-Spouwen die die gronden in ruil voor de betaling van een jaarlijkse cijns mochten gebruiken. Die cijnsen werden door de meier geïnd. Andere landerijen waren later in gebruik genomen, toen landerijen niet meer in cijns uitgegeven werden, maar verpacht werden. Ook de pachten van de abdij werden door de meier geïnd. Een bijzonder recht van de abdis van Munsterbilzen in Kleine-Spouwen was het keurrecht op de cijnsboerderijen in het dorp. Dat betekent dat wie door erfenis zo een boerderij verwierf, aan de meier van de abdis een keur moest betalen. Die keur bestond uit een voorwerp of dier uit de erfenis van de overledene. In deze streek waren keuren meestal koekeuren. De heer – in dit geval de abdis – had na het overlijden van de bezitter van een cijnsboerderij recht op de beste koe uit diens stal.

In Kleine-Spouwen was de meier van de abdis ook schout. In die functie zag hij toe op de goede gang van zaken in het dorp en op de naleving van de plaatselijke rechtsregels. Hij controleerde bijvoorbeeld in de lente of de wegen en sloten na de winter hersteld waren, of de hagen geschoren waren en of de rupsennesten in bomen en hagen verdeeld waren. Wie dat niet op tijd gedaan had, werd door hem voor de schepenbank gedagvaard om beboet te worden. Het was ook de abdis van Munsterbilzen die in Kleine-Spouwen de gerechtsbode of veldwachter aanstelde.

Hoewel de abdis van Munsterbilzen in Kleine-Spouwen veel bevoegdheden uitoefende die nu tot het overheidsgezag gerekend worden, was zij niet de hoogste gezagsdrager. Dat was de vorst. In de vroege middeleeuwen en tot omstreeks 1364 waren dat de graven van Loon. Het gezag van de graven van Loon strekte zich uit over een gebied dat grotendeels overeenkomt met

de huidige provincie Limburg. In Kleine-Spouwen gold hetzelfde recht als in de andere dorpen en steden van het graafschap. De ondergeschiktheid van plaatselijke heren aan de graven van Loon is het best zichtbaar als je kijkt naar de gerechtelijke verhoudingen. Iemand die het niet eens was met een vonnis van de schepenen van Kleine-Spouwen kon in beroep gaan bij de hoogste rechtbank van de abdis, dat was de Leenzaal van Munsterbilzen. Maar als het vonnis dat daar gewezen werd je ook niet beviel, kon je verder in beroep gaan, nu bij de hoogste rechtbank van de graaf van Loon, die de Leenzaal van Kuringen genoemd werd. Als je dacht dat je ook daar geen recht gedaan werd, kon je – als de waarde van het onderwerp van het geschil dat rechtvaardigde – verder in beroep gaan bij de rechtbanken van de Duitse keizer.

In 1364 werd het graafschap Loon bij het vorstendom van de bisschoppen van Luik gevoegd. Van dan af en tot 1795-1796 golden hier de wetten die door de bisschoppen van Luik afgekondigd werden. In de tweede helft van de achttiende eeuw waren de abdissen van Munsterbilzen afkomstig uit de hoogste adel van het Duitse keizerrijk. Zij voelden zich minstens gelijkwaardig en zeker niet ondergeschikt aan de bisschoppen van Luik. In die tijd noemden de abdissen van Munsterbilzen zich ook prinses van het Duitse rijk, om aan te geven dat zij niet wilden onderdoen voor de bisschoppen, en dat zij zich beschouwden als de soevereine heersers over de heerlijkheden in hun domein. Ondanks de geldingsdrang van verschillende abdissen gingen de inwoners van Kleine-Spouwen niet mee in hun verhaal als zouden zij soevereine vorstinnen zijn. Kleine-Spouwen bleef zijn aandeel in de belastingen van het Luikse vorstendom

betalen en de wetten die de Luikse bisschoppen afkondigden bleven er van toepassing.

In 1795-1796 maakte de invoering van de Franse revolutionaire wetgeving een einde aan het bestaan van de heerlijkheden. Van dan af hadden heren in hun dorp geen bijzondere bevoegdheden meer. Diezelfde wetgeving maakte overigens ook een einde aan het bestaan van de abdij van Munsterbilzen. Zij werd afgeschaft en voor Kleine-Spouwen begon een nieuw tijdperk. Maar voordat we de periode vanaf de Franse tijd bespreken, kijken we nog hoe in het ancien régime het leven in het dorp georganiseerd was.

Directe democratie

Gemeenten zoals Kleine-Spouwen werden in het ancien régime bestuurd door de mensen die er woonden. Er waren maar enkele tientallen woningen, en het was dus niet nodig om een gemeenteraad te kiezen die de gemeente zou besturen.

Jaarlijks kwam er uit ieder huishouden iemand naar de dorpsvergadering. Daar werd vastgesteld welke uitgaven de gemeente in het verschiet had en hoeveel geld daarvoor nodig was. Op basis daarvan werd afgesproken hoeveel belastingen er betaald moesten worden en hoe die verdeeld zouden worden. Dan werden twee personen gekozen die de gemeentelijke financiën moesten beheren. Zij werden de burgemeesters genoemd. Zij inden de belastingen en betaalden met de opbrengst daarvan de uitgaven van de gemeente. Na een jaar, op de volgende dorpsvergadering, legden zij rekenschap af over hun beheer, en werden twee nieuwe burgemeesters gekozen.

De gemeentekas, die gespijsd werd met de inkomsten van belastingen, was niet de enige publieke kas in Kleine Spouwen. Er waren ook nog de kas van de kerkfabriek en die van de armentafel. De kerkfabriek was destijds niet zozeer een organisatie, maar eerder een vermogen, waarvan de opbrengst aangewend werd om te voorzien in het onderhoud van de kerk en in alles wat nodig was voor de organisatie van de eredienst. De kerkfabriek van Kleine-Spouwen bezat landerijen die verpacht werden en kapitalen die tegen intrest belegd waren. Zoals er ieder jaar twee burgemeesters gekozen werden die een jaar lang de gemeentelijke financiën moesten beheren, werd er ook ieder jaar door de gezinshoofden van Kleine-Spouwen een kerkmeester gekozen. Die moest gedurende het jaar dat hij van dienst was de pachten en de intresten van de kerkfabriek innen, en met de opbrengst daarvan de rekeningen van de kerk betalen.

De derde publieke kas was die van de armentafel. De armentafel was net zoals de kerkfabriek een vermogen dat bestond uit landerijen en kapitalen. De armentafel werd beheerd door een jaarlijks gekozen armenmeester. Hij moest gedurende zijn dienstjaar de pachten en de intresten van de armentafel innen, en de opbrengst daarvan gebruiken om mensen van Kleine-Spouwen die het moeilijk hadden om rond te komen, te helpen. In feite was het de pastoor die het beste zicht had op de situatie in ieder huishouden en die aanduidde wie recht had op hulp van de armentafel.

In de negentiende en twintigste eeuw

De aanhechting van ons land bij Frankrijk van 1795 tot 1815 bracht ook in Kleine-Spouwen ingrijpende veranderingen mee. Wellicht was

de invoering van de dienstplicht de meest ingrijpende nieuwigheid voor de mensen die hier toen woonden. Zolang Kleine-Spouwen tot het vorstendom Luik behoord had, was er geen sprake geweest van militaire dienstplicht. Sterker nog: het vorstendom Luik had geen leger. Dat veranderde vanaf het moment waarop ons land bij Frankrijk werd gevoegd. Het revolutionaire Frankrijk was toen en in de twintig jaren die volgden op verschillende fronten in Europa in oorlog. In plaats van zoals dat tot dan toe de gewoonte was om het oorlog voeren toe te vertrouwen aan beroepsmensen, schakelde Frankrijk over op een algemene dienstplicht. Iedere jongen moest deelnemen aan een loting die bepaalde of hij al dan niet het leger in moest. Zolang de Fransen het hier voor het zeggen hadden, was de kans dat je als jongen het Franse leger in moest ongeveer 50%. Doordat het land constant in oorlog was, konden veruit de meesten die het leger in moesten nooit nog naar huis. Zij bleven achter op de slagvelden en in de militaire ziekenhuizen van Europa.

Een ander gevolg was dat het plaatselijk bestuur niet langer de bevoegdheid was van een vergadering waarin alle huishoudens vertegenwoordigd waren, maar van een gemeenteraad. Kiesrecht en verkiesbaarheid waren voorbehouden voor wie voldoende belastingen betaalde. In feite betekende dat dat het bestuur van het dorp in handen kwam van de grootste boeren van het dorp. Zij kregen het ook voor het zeggen in de kerkfabriek en in het armenbestuur. Het zou een eeuw duren voordat het kiesrecht voor mannen veralgemeend werd.

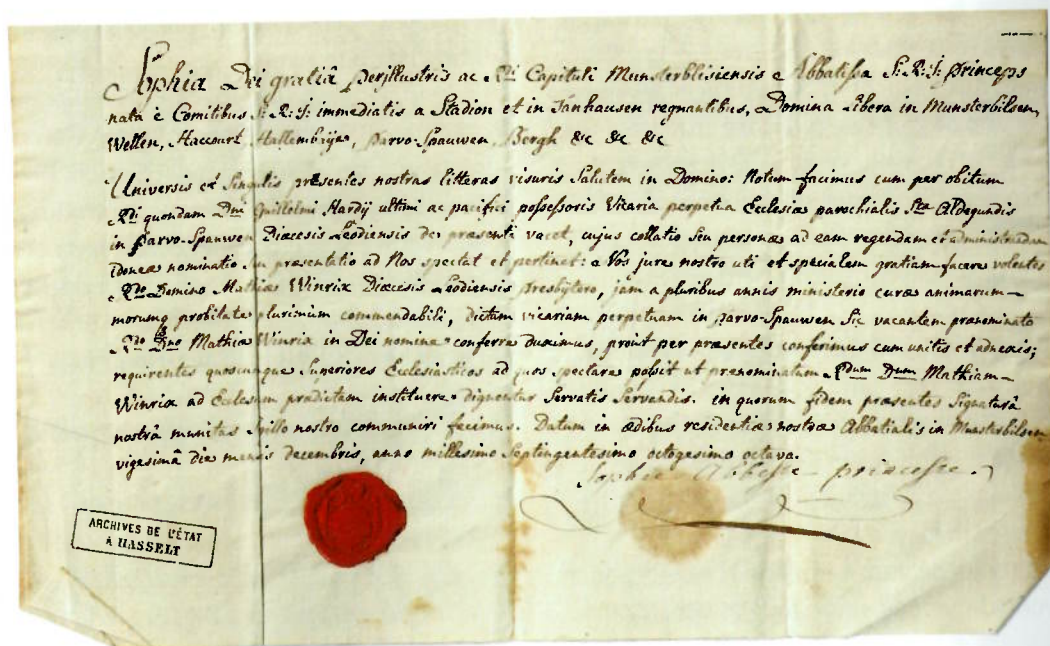
Op kerkelijk vlak veranderde er in de eerste helft van de negentiende eeuw veel. Vanaf 1843 werden kandidaat-priesters uit onze

provincie opgeleid in het nieuwe klein-seminarie in Sint-Truiden. Daar en in het groot-seminarie in Luik maakten zij kennis met de nieuwste inzichten uit de psychologie en de sociologie. In plaats van de pastoors uit het ancien-régime, die voor wat Kleine-Spouwen betreft vooral beschermelingen waren van de abdis van Munsterbilzen, kwamen er gestudeerde en door de bisschop aangestelde kapelaans en pastoors. De tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw was ook in Kleine-Spouwen de periode van het Rijke Roomse leven. De pastoors gingen zich actief bemoeien met het geestelijk en sociaal leven van hun parochianen. Dat ging vooral via het oprichten van talrijke verenigingen, in die tijd broederschappen genoemd, die er voor zorgden dat de gedachte aan God nooit ver weg was. In Kleine-Spouwen werden broederschappen opgericht van de Heilige Rozenkrans, van de Heilige Familie, van het Heilig Hart, van de Wekelijkse kruisweg, van de Derde Orde van Sint-Franciscus, van de Heilige Jozef en voor de verlaten zielen van

het vagevuur. De meeste mensen waren lid van verschillende van deze verenigingen, en waren dagelijks bezig met godsdienst en gebed.

Bovendien werd in de negentiende eeuw het lager onderwijs grondig aangepakt. De schoolwet van 1842 schreef voor dat er in iedere gemeente een lagere school moest zijn. In feite duurde het nog enige tijd voordat dat gerealiseerd werd. Bovendien werd pas in 1914 de leerplicht ingevoerd.

Rond de eeuwwisseling werden de tramlijn van Bilzen naar Riemst en de halte in Kleine-Spouwen aangelegd. In Bilzen kon je verder reizen naar Genk of Hasselt en vanuit Riemst kon je naar Tongeren en Luik. Van dan af konden mensen van Kleine-Spouwen vlot in de Luikse mijnen en industrie gaan werken, en later ook in de Limburgse mijnen. De plaatselijke landbouw was van dan af voor de mensen van Kleine-Spouwen niet meer de enige bron van inkomsten. De aanleg van de tram en van de steenweg van Riemst naar



Aanstellingsakte voor pastoor Winrix, 1788

Bilzen vielen samen met het begin van het proces van verstening van de woningen in Kleine-Spouwen. Eeuwenlang had men hier met hout, leem en stro gebouwd. In 1843 telde het kadaster in Kleine-Spouwen 74 woningen, waarvan er 68 in hout en leem gebouwd waren. Vanaf omstreeks 1900 veranderde dat, en werden nieuwe huizen en boerderijen in baksteen opgetrokken. Niet toevallig wordt ook in die periode, in 1897, de kerk grondig verbouwd en vergroot. Nog rond die periode werden de eerste verharde wegen in het dorp aangelegd. Kiezelwegen en kasseiweegen vervingen in de dorpskern geleidelijk de aarden wegen die eeuwenlang dienst gedaan hadden. In de velden rond het dorp duurde het tot aan de ruilverkavelingen van de jaren '70 voordat ook daar verharde wegen werden aangelegd.

In de eerste helft van de twintigste eeuw werd ons dorp twee keer opgeschrikt door het uitbreken van een wereldoorlog. In 1914 begon de mobilisatie van het Belgisch leger pas enkele dagen voordat het Duitse leger ons land op 4 augustus binnenviel. Ons leger was te laat om het land aan de grenzen te verdedigen. In Kleine-Spouwen en omgeving werd niet gevochten. Door de ligging van ons dorp op de grote weg van Visé en Riemst naar Bilzen en Hasselt, kregen wij heel de maand augustus 1914 te maken met doortrekkende Duitse legereenheden. 's Nachts moesten Duitse soldaten ingekwartierd worden.

Op 10 mei 1940, toen voor ons de tweede wereldoorlog uitbrak, was de situatie helemaal anders. Ons leger was toen al ruim een half jaar gemobiliseerd, en ook in Kleine-Spouwen waren Belgische legereenheden ondergebracht, als achterhoede voor de eenheden die zorgden voor de verdediging van het Albertkanaal.

De Duitse aanvalsvliegtuigen die op 10 mei over onze streek vlogen merkten die militaire bedrijvigheid in ons dorp natuurlijk op, en het duurde niet lang voordat het hier bommen regende. Veel huizen werden vernield of beschadigd. Diezelfde tiende mei trok het Belgisch leger zich terug.

Na de tweede wereldoorlog en vooral vanaf de jaren '60 van de twintigste eeuw veranderde ons dorp drastisch. In 1952 werd de kerk nog eens grondig verbouwd. Het dorp dat eeuwenlang bestaan had uit twee kernen, het dorp en Berg, werd een langgerekt dorp met lintbebouwing langs de steenweg. De ruilverkaveling maakte een einde aan de versnippering van kleine akkers en aan de velden die met hagen van de wegen afgescheiden waren. Het veld werd één open vlakte. De mensen begonnen ook anders te spreken. Waar tot in de jaren '60 in Kleine-Spouwen ons dialect de voertaal was, werd vanaf de jaren '70 onder invloed van de televisie en op aanraden van de toenmalige pedagogen met de kinderen zoveel mogelijk ABN – Algemeen Beschaafd Nederlands – gesproken. Dialect kreeg de bijklink van onbeschaafd te zijn.

In januari 1971 hield de gemeente Kleine-Spouwen op te bestaan. Samen met Grote-Spouwen en Rijkhoven vormde zij gedurende zes jaren de gemeente Spouwen. Vanaf januari 1977 maakt ons dorp deel uit van de stad Bilzen en sinds dit jaar wonen wij in de nieuwe fusiestad Bilzen-Hoeselt.